

Бондар Л. В.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови

Школяр Л. В.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови

Шумченко Т. І.,

старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу французької мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАНЦУЗЬКИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ ТА ЗАСОБИ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню структурного та семантичного аспектів перекладу французьких соціологічних термінів українською мовою. Проаналізовано питання формування терміносистеми зазначеної галузі, складу термінології та її етимології, дериваційних параметрів, визначено перекладацькі прийоми та трансформації, що застосовуються у процесі відтворення структурно-семантичних особливостей синтетичних та аналітичних франкомовних термінологічних одиниць у сфері соціології українською мовою.

Ключові слова: соціологічні терміни, структурно-семантичний аспект, переклад, французька мова, перекладацькі трансформації.

Постановка проблеми. Стрімкий прогрес науки й техніки, зростання обсягу інформації викликає необхідність вивчення особливостей наукової комунікації та засобів ефективного міжкультурного спілкування представників різних етнічних груп. Сфери людської діяльності, закони розвитку і функціонування соціальних спільнот є предметом вивчення соціології, науки, що стрімко розвивається та віддзеркалює зміни у суспільстві, а термінологія соціологічного дискурсу є мовним та мовленнєвим носієм головних понять цієї галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань термінології присвячено численний лінгвістичний та перекладознавчий доробок, в якому висвітлено ряд проблем романо-германського та українського термінознавства. Науковці, зокрема Л.П. Білозерська, А.С. Герд, В.М. Лейчик, Л.В. Морозова, А.А. Реформатський, А.В. Суперанська, Л.А. Халіновська, присвятили свої праці вивченню термінології, її диференційних ознак, особливостей функціонування, аналізу як мовного явища; соціологічний дискурс був предметом дослідження у роботах Ю.В. Маркової, питання перекладу термінів цієї галузі знань вивчалося Т.В. Смеляненко, лінгвокультурні та функціональні засади формування термінології соціології були у центрі уваги М.А. Батурьян. Незважаючи на низку пошуків, присвячених вивченню проблеми перекладу термінів, залишається невирішеним питання лексичного та перекладацького аналізу французької соціологічної термінології.

Отже, актуальність наукових розвідок зумовлена загальною спрямованістю лінгвістичних досліджень на розкриття мовних явищ у контексті компаративного та перекладацького аспекту, на розгляд процесів утворення франкомовних терміносистем різних галузей, соціології зокрема та засобів відтворення французьких термінологічних одиниць в українському перекладі.

Мета статті – виявити основні структурно-семантичні особливості перекладу французьких соціологічних термінів шляхом визначення складу термінології соціології та її етимології, дериваційних параметрів, висвітлення перекладацьких прийомів та трансформацій, що застосовуються у процесі відтворення їх властивостей українською мовою.

З метою розв'язання завдань дослідження використовувалися ряд методів, зокрема описовий метод, який реалізується способом лінгвістичного спостереження над процесом функціонування термінологічних сполук у наукових текстах, методи зіставного, структурно-семантичного та перекладацького аналізів.

Виклад основного матеріалу. Термінологія соціології може розглядатися через призму теоретичної та прикладної галузі мови цієї науки, семантичне навантаження термінів якої відображає всю систему зв'язків, закономірностей, процесів і явищ. Терміносистема сфери, яка є предметом нашого дослідження, формувалася навколо таких основних понять, як людина та суспільство (*l'homme et la société*), охоплюючи різноманітні напрями діяльності людства: політику, педагогіку, економіку, гендер, етику, екологію тощо – *f sociologie électorale, f sociologie du féminisme, f sociologie du genre, f sociologie de la communication, f sociologie des conflits etc.* Оскільки центральний концепт соціології знаходить своє відображення у різних науках, спостерігається явище варіації ступеня спеціалізації значення її термінів.

Отже, можна виділити три прошарки термінологічних лексичних одиниць [4; 5; 6]: загальнонаукові слова, які, відповідно до контексту, здатні набувати конкретного значення: *système m, loi f, méthode f, synthèse f*; міждисциплінарні терміни, які функціонують у межах споріднених чи віддалених галузей знань, зокрема статистики, лінгвістики, психології, політики, антропології, медицини, журналістики, біології: *communication*

f non-verbale, empathie f, anorexie f, anthropocentrisme m; вузькоспеціалізовані одиниці, які є власне соціологічними: *hérité f sociale, escapisme m, sociogramme m, holisme, caisse nationale d'assurance viellesse f*.

Терміносистема досліджуваної сфери містить лексичні форми різної структури:

– однослівні кореневі та слова, утворені синтетичними способами, зокрема афіксальними (префіксальним, за допомогою префіксів: *anthropo-, arché-, auto-, homo-, mono-*; суфіксальним: *-graphie, -aire, -crate, -ie, -manie, -ique, -scope*; парасинтезом, тобто конфіксацією: *antiféminisme m, nonconformisme m*): *désindustrialisation f*; шляхом складання основ, із використанням сурядного зв'язку: *m état-nation* та підрядного: *ethnocentrisme m*; абрєвіації (сигли: *APS m agent des programmes sociaux*; акроніми: *PACS m Pacte civil de solidarité*), що слугують для позначення організацій та соціальних служб, феноменів, рухів, інститутів та документів; засобами семантичного термінотворення, через що слово набуває нового значення, не змінюючи форми: *l'acteur*, лексична одиниця, яка у межах соціології має інше смислове навантаження та репрезентує людину, що займається соціальною діяльністю; терміни-запозичення (з сучасних та давніх мов, ксенізми). Оскільки досліджувана галузь зародилася в Європі й Сполучених Штатах, головні поняття та термінологія латинського, грецького, англійського походження були запозичені французькою соціологічною терміносистемою: *gender m, know-how m, pattern m*. Однак французька мова, маючи власний потужний словотворчий потенціал, сприяла поширенню в інших мовах таких власних термінологічних сполук, як *avant garde f, nouveau riche m, etc*;

– аналітичні терміни, терміни-словосполучення – від бінарних до багатокомпонентних, що містять два та більше елементів. Останні можуть бути класифіковані таким чином [3, с. 257]:

– складні сполуки, компоненти яких є самостійними, тобто зберігають у межах складної конструкції своє лексичне значення: *f stéréotypisation de genre*;

– словосполучення, в яких лише один компонент є термінологічною одиницею, інший належить до загальноновживаної лексики: *N + Adj: famille nucléaire f*;

– бінарні та багатокомпонентні утворення, обидва елементи яких є лексичними одиницями загальноновживаного прошарку слів, але саме у межах словосполучення починають функціонувати як терміни: *luttés des couches différentes f pl*.

Результати нашого дослідження дали змогу дійти висновку щодо домінування у франкомовних соціологічних текстах двослівних сполук, утворених за такими моделями: *N + préposition + N: f discrimination de genre*; *N+ Adj: m statut social*. На другому місці за своїм поширенням знаходяться однокомпонентні найменування, а найменшу частку становлять трислівні та багатокомпонентні словосполучення, побудовані за схемами: *N + préposition + N + préposition + N: f stratégie d'adaptation du comportement*; *N+ préposition + N + Adj, N+ préposition + Adj+ N: m chômage de longue durée*; *N + Participe passé + Adj: f valeur ajoutée absolue*; *N+ Adj + conjonction + Adj: f autonomie nationale et culturelle*.

Визначення структурно-семантичних особливостей французьких соціологічних термінів ставить питання аналізу засобів їх відтворення українською мовою. З метою подолання потенційних проблем перекладу, перш за все, постає проблема ідентифікації жанрово-стилістичних аспектів, застосування відповідних прийомів та перекладацьких трансформацій [1, с. 45–47].

Проаналізуємо засоби передачі значення найменувань, утворених синтетичними способами. Похідні мовні елементи, побудовані афіксальним способом із дериватним значенням, рекомендовано відтворювати відповідно до їх етимології, а у разі наявності латинських чи грецьких компонентів – зберегти їх: *f écocosociologie* – екосоціологія, *m architype* – архетип, *m néo-conservatisme* – неоконсерватизм, *f polyarchie* – поліархія. Префіксальні термінологічні структури, які запозичені з сучасних мов, зазвичай передаються шляхом транскодування або за допомогою додавання прикметника, який віддзеркалює смислове навантаження префікса, та українського еквівалента французької основи: *m in-groupe out-groupe* – внутрішня група/зовнішня група, *m remariage* – повторний шлюб. Суфіксальних слів, що перекладаються за допомогою кальки, існує менша кількість, порівняно з префіксальними, хоча загальна тенденція до відтворення елементів відповідно до їх етимології, зберігається: *f identification* – ідентифікація, *f technocratie* – технократія, але *m messianisme* – месіанство, *f autoanalyse* – самоаналіз. Терміни із суфіксом *-isme* на позначення теорій, вчень, рухів зберігають його в цільовій мові, в той час як частина слова, яка відіграє роль антропоніма, зазнає транскрибування: *m taylorisme* – тейлоризм, *m freudisme* – фрейдизм.

Певні складнощі для перекладача викликає вживання фемінізованої лексики у французьких текстах у галузі соціології, її можна зберегти для відтворення стилістичного забарвлення або нейтралізувати, вживаючи відповідник чоловічого роду: *une mathématicienne* – математикня, *une historienne* – історикня, *une physicienne* – фізикня. Терміни, утворені шляхом транспозиції, одним із морфологічних способів словотвору, є досить поширеними у дискурсі галузі, що перебуває у межах нашого дослідження. Найчастіше спостерігається субстантивізація дієслів чи дієслівних груп, дієприкметників теперішнього чи минулого часу, прикметників, які відтворюються українською мовою іменниками чоловічого або середнього роду: *m l'exister de l'homme* – існування людини. Одиниці, що з'явилися внаслідок семантичного термінотворення, яке передбачає, як зазначалося вище, явище метафоризації слова, метонімічного вживання, використання загальноновживаного терміна у вузькому значенні, особливо у разі їх функціонування як авторських термінів, можуть відтворюватися способами калькування, транскодування з експлікацією.

Вирази-запозичення з латинської мови, як правило, зберігаються: *un cogito qui se cherche...* – *cogito*, який шукає себе..., можливе також їх транскодування, це стосується й англійських лексичних одиниць: *m outsider* – аутсайдер, у разі ж існування асимільованого мовою еквівалента, англіцизми можуть перекладатися: *m brainstorming m* – мозкова атака.

Аналітичні терміни є продуктивними, що може пояснюватися їх широкими конструктивними можливостями та здатністю поєднувати значну кількість ознак [2, с. 155–157]. Бінарні та багатокомпонентні сполуки перекладаються аналітичними утвореннями зі зміною схеми складників та їх кількості: *m mode de production asiatique* *N+ préposition+ N+ Adj* – азіатський засіб виробництва *Adj+N+*. Вирази-епоніми передаються за допомогою калькування, конструкція *N+ de + Nom propre* відтворюється за схемою *Adj relatif + Nom: m cercle de Vienne* – Віденський гурток, *m Modèle Michigan* *N+ N propre* – мічиганська модель *Adj relatif +nom; Nom+ Adj+ préposition + Adj: f organisation scientifique du travail* – наукова організація праці *Adj+Nom+Nom; Nom+ Adj m pl paradigmes sociologiques* – парадигма в соціології *Nom+ préposition + Nom, f conscience de masse* *Nom+ préposition + Nom* – масова свідомість *Adj + Nom*.

Висновки. Термінологія соціології містить терміни між-дисциплінарних дисциплін, охоплює різноманітні сфери діяльності членів суспільства, для неї характерні явища детермінологізації та транстермінологізації, оскільки її центральні поняття *homme/société* фігурують в інших галузях знань. Результати семантичного аналізу французької соціологічної терміносистеми дали змогу визначити лексико-тематичні групи лексичних одиниць, виявити структурні особливості термінів, поділивши їх на дві головні групи – слова, утворені синтетичним (морфологічним) шляхом та аналітичним (синтаксичним), що включають поняття бінарних та багатоконпонентних сполук. Було констатовано домінування двоскладових найменувань, на другому місці за частотністю використання знаходяться односкладові форми, найменшу групу становлять багатоконпонентні сполуки. Аналіз структурно-семантичних особливостей соціологічних термінологічних одиниць мови-джерела дав змогу визначити потенційні проблеми та засоби їх відтворення цільовою мовою.

Було визначено три основних прийоми перекладу термінів-аббревіатур – за допомогою еквівалента-скорочення, відповідною повною формою та транскодуванням. Слова, утворені афіксальним способом, передаються зі збереженням греко-латинських елементів, прямими відповідниками та експлікацією. Терміни, що з'явилися внаслідок семантичної транспозиції, як правило, перекладаються еквівалентом або прийомом калькування. Лексичні одиниці-запозичення не зазнають змін, вони також транскодуються чи передаються, у разі наявності, асимільованим еквівалентом. Аналітичні сполуки відтворюються з модифікацією кількості компонентів та частин мови.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні лінгвопрагматичних характеристик франкомовних текстів у галузі соціології та засобів їх передачі цільовою мовою.

Література:

1. Вакуленко М.О. Сучасні проблеми термінології та української наукової термінографії / М.О. Вакуленко. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2009. – 64 с.
2. Гречко В.А. Теория языкознания / В.А. Гречко. – М.: Высшая шк., 2003. – 375 с.

3. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу / А.Я. Коваленко. – К.: ІНККОС, 2002. – 318 с.
4. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В.М. Лейчик. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с.
5. Полюга Л.М. Проблеми української термінології / Л.М. Полюга. – Львів: Львівська політехніка, 2006. – 91 с.
6. Alain R. Terminologie: noms et notions. Collection «Que sais-je ?» / Alain Rey. – P.: Science, 1993. – 120 p.

Бондарь Л. В., Школяр Л. В., Шумченко Т. И. Структурно-семантические особенности французских социологических терминов и способы их воспроизведения в украинском переводе

Аннотация. Статья посвящена исследованию структурного и семантического аспектов перевода французских социологических терминов на украинский язык. Проанализирован вопрос формирования терминотерминосистемы указанной сферы, состав терминологии и ее этимологии, деривационные параметры, представлены переводческие приемы и трансформации, которые используются в процессе воспроизведения структурно-семантических особенностей синтетических и аналитических франкоязычных терминологических единиц в области социологии на украинский язык.

Ключевые слова: социологические термины, структурно-семантический аспект, перевод, французский язык, переводческие трансформации.

Bondar L., Shkolyar L., Shoumchenko T. Structural and semantic features of French sociological terms and their translation into Ukrainian

Summary. The article is devoted to the study of structural and semantic aspects of the translation of French sociological terms into Ukrainian. The questions of sociological terminology formation, its composition and etymology, derivative parameters of terms, the translation techniques and transformations that are used in the process of reproduction of structural and semantic peculiarities of synthetic and analytical French terminology units in the sphere of sociology in the Ukrainian, have been analyzed.

Key words: sociological terms, structural and semantic aspects, translation, French, translation transformations.